

LISZT FERENC EMLÉKEZETÉRŐL A MAGYAR KÉPZŐMŰVÉSZETBEN

Liszt Ferenc emlékezetét őrző magyar képzőművészeti alkotásokból, az egész alakos szobrok, mellszobrok, domborművek, emlékérmek, festmények, grafikák, akvarellek sokaságából egyrészről a klasszikus képzőművészeti alkotásokat emelem ki. Mégpedig a zeneművész és az akkori kortárs képzőművész életműve kontextusában elhelyezve, a magyar nemzeti művészet megteremtésének tágabb folyamatát érintve és néhány összművészeti kapcsolódási pontot is felfedve. Másrészről a jelenkori, Liszt emlékezetét őrző kanonizálódott képzőművészeti alkotások közül azokat emelem ki, melyek Liszt életútjának egy-egy jelentősebb állomásához illetve művészetéhez kötődnek.

A reformkori Atheneum 1841. évi 42. számában Vörösmarty Mihály, mint a folyóirat egyik, de meghatározó szerkesztője, így írt: „Kifejlett irodalom ‘s művészet nélkül nincs nép, mely a’ nemzet’ magas nevét megérdemlette volna”. Irodalma már volt a magyar nemzetnek, művészete még nem. Vörösmarty e cikkében gróf Széchenyi Istvánnal polemizálva Ferenczy István (1792–1856) rimaszombati szobrászművész támogatása mellett érvelt,¹ aki lakatosinaskodása után Bécsben tanult, majd Rómába gyalogolt, 1818 és 1824 között itt tanulta ki a márványfaragást. Ferenczy Istvánnak, az első magyar nemzeti szobrásznak köszönhetjük reformkori nagyjaink – igényesen kimunkált, többségében márvány – portrészobrait, így Kazinczy Ferencét, Csokonai Vitéz Mihályét, Kisfaludy Károlyét valamint Kölcsey Ferenc klasszicista stílusú, a költőt tógában ábrázoló emléksobrát is. E nemzeti szobrászművészeti hagyományt folytatta – a Ferenczy halála évében, 1856-ban született – Stróbl Alajos (1856 – 1926), aki a század utolsó évtizedeitől, egész alakos Liszt Ferenc-szobrai mellett, többek között Erkel Ferenc, Arany János, Széchenyi István, Semmelweis Ignác, Jókai Mór, Vajda János szobrai hagyta az utókorra.

Vörösmarty Mihály a legkülönbözőbb kulturális, szellemi fórumokon, nemcsak Ferenczy István szobrást, hanem Barabás Miklós (1810–1898) festőművészt is hasonlóan támogatta, aki 1835 végén telepedett le Pesten, a kolozsvári, nagyszebeni, bécsi festőakadémiai tanulóévei és itáliai tanulmányútja után, éppen akkor, amikor „a forrongó fővárosban úgyszólván

¹ Meller Simon művészettörténész idézi Vörösmartyt, Széchenyivel folytatott polemikus írásában. Vö. Meller Simon: *Ferenczy István élete és művei*. Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.T. Kiadása, 1906, 296.

minden művelt magyar sóvárogva várt egy jeles hazai festőtehetséget.” – írja Hoffmann Edith 1923-ban, az első és egyben utolsó Barabás-monográfiában. Barabás haláláig a fővárosban élt, miáltal nagy része volt abban, hogy Pest a magyar nemzeti művészeti élet központjává vált. Az erdélyi festő bizonyult a reformkorban a várva-várt magyar nemzeti festőtehetségnek. Harmincévesen már korának legtöbbet foglalkoztatott portré-festője, grafíkusa volt, aki először tudott megélni művészetéből Magyarországon. Az életképek és tájképek mellett a portréfestészet minden műfaját és technikáját kiemelkedően és sikeresen művelte, valamint a művészet elméleti kérdéseivel is foglalkozott, 1836-ban az Akadémia levelező tagjává választotta és a pesti reformkori szellemi és a kibontakozó művészeti élet egyik vezéré vált.² A már idős festő életpályáját összegzi a kortárs költő, Reviczky Gyula *Barabás Miklóshoz* című hosszú költeményében, melyből az első, a negyedik és az utolsó strófát idézem:

„Öregnek hívnak; de ne bándd, hogy az vagy!
Az istenek oly ifjúságot adtak,
Mely az időt tuléli, halhatatlan;
Él az ecsetben, hangban és a dalban.
Halandó ember csak a föld pora;
De a művészet meg nem hal soha!

(...)

Nem fegyverrel, nem is gyújtó beszéddel,
Mégis közöttük álltál ifju hévvel.
Együtt küzdöttél az egész hazával,
Ecsettel kézben és szivedbe' lánggal.
És hogy csodálják késő unokák:
Megfestéd korod arczképcsarnokát.

(...)

Öregséged békén, nyugodtan éljed.
Gyümölcsöző volt, nem ment kárba élted.
A magyar művészet történetében
Fogsz élni, mig csak érdem lesz az érdem.
Neved mellett jövőben majd az áll,
Hogy úttörő, az elsők közt valál.”

² Vö. Hoffmann Edith: *Barabás Miklós*. Budapest, Pantheon Irodalmi Intézet R. T. Kiadása, 1923.

Barabás Miklós: *Önarckép* (1846, olaj, Magyar Nemzeti Galéria)

Barabás festőművészeti életpályája akkor ívelt fel és teljesedett ki, amikor és amiként a legnagyobb szüksége volt rá az öntudatosodó magyar nemzetnek, a reformkori feltörekvő magyar kulturális és művészeti életnek. Politikusok, írók, művészek, színészek, polgárok és főnemesek egyaránt a modelljei voltak, többen közülük a támogatója, szellemi rokona illetve a barátja is volt. Nemcsak Liszt Ferenc 1847-es portréját, hanem neki köszönhetjük például gróf Széchenyi István, Wesselényi Miklós, gróf Batthyány Lajos, Kossuth Lajos, Eötvös József, Bem József, Klapka György és Táncsics Mihály valamint Vörösmarty Mihály, Petőfi, Arany János és Jókai Mór portréját, festményeken vagy litográfiákon.

Ahogy szobrászra, festőművészre, úgy egy kiváló zeneművészre is éppoly szüksége volt az akkori öntudatosodó magyar nemzetnek és a kulturális, művészeti életnek. 1839 és 1840 fordulóján Liszt Ferenc, mármint hírneves virtuóz zongoraművész először látogatott haza szülőhazájába. Ismert, hogy ez az esemény ihlette Vörösmarty Mihály *Liszt Ferenchez* című ódájának megszületését (1840), melyben a már neves költő segítségül hívta 'hírhedett zenészét a világnak' reformkori nemzetébresztő munkájukhoz. Az óda első és utolsó versszakát idézem:

„Hírhedett zenésze a világnak,
Bárhová juss, mindig hű rokon!
Van-e hangod e beteg hazának
A velőket rázó húrokon?
Van-e hangod, szív háborgatója,
Van-e hangod, bánat altatója?

(...)

És ha hallod, zengő húrjaiddal
Mint riad föl e hon a dalon,
Melyet a nép millió ajakkal
Zeng utánad bátor hangokon,
Állj közénk és mondjuk: hála égnek!
Még van lelke Árpád nemzetének.”

Liszt megérezte, hogy mit vár tőle a magyar nemzet. Nemcsak (egy 1843-as) levélben és a *Hungaria* című – Hamburger Klára zenetörténész leírása szerint a „9. számú, zongorára írott magyar stílusú *Hősi indulóból* készült”³ – szimfonikus költeményével köszönte meg Vörösmarty versét, hanem élete végéig folyton megtalálta a máig is rendkívül hatékonnak bizonyuló, a magyar zenei műveltséget és zeneművészetet megalapozó és felvirágoztató utakat. Liszt hajdani kortársainak és az utókor emlékezetének szobraival, festményeivel, grafikáival, plakettjeivel, emléktábláival valamint intézmények, tér, utcanevek, díjak (stb.) által is jelölten e tevékenységeit, Budapesttől, Pozsonytól, Esztergomtól, Kalocsán és Szekszárdon át Pécsig, Sopronig és Kőszegig. Az 1840-es évektől költőink, így Vörösmarty után 1845-ben Garay János, majd egy év múlva Szilágyi Károly, 1856-ban pedig Vajda János szintén versben köszöntötte. Vajda *Liszt Ferenczhez* című költeményét idézem, melynek valamennyi felszólító módú költői kérését életútja során a megszólított meg is valósította.

„Kit hord örök hír s diadal,
Kiben szívünk ver s zeng a dal,
Mit idő el nem öl:
Honod, mely büszke rád s szeret -
A Hunyadiak, Zrinyiek
Hazája - üdvözl!

Légy büszke rá, és ne feledd:
E föld, mely szülte búszered,
Hősök, csodák hona;
E népnek, mely hord néma bút,
És örömében sírni tud,
Nincs párja, rokona.

Ó, jer közénk, maradj velünk,
Kik még hiszünk, még szeretünk,

³ Hamburger Klára: *Liszt-kalauz*. Budapest, Zeneműkiadó, 1986, 55.

Bár reményünk - titok.
Zengd te nekünk a csodadalt,
Mit nem mondhatnak el szavak,
Csak sejtnek milliók...

Vagy ám ha mégysz - hí a világ -
Vidd a haza határin át
E nép hírét tova;
A nép, melynek dalaiban
Nagy, halhatatlan búja van,
Nem halhat meg soha!"

A hosszú 19. század három kiváló magyar képzőművésze is megörökítette Liszt alakját, így Barabás Miklós és Munkácsy Miklós olajfestményeiken és grafikáikon, Stróbl Alajos pedig a szobrain.

Liszt Ferenc 1839 és 1848 közötti „virtuóz korszaka” alatt – Hamburger Klára zenetörténész Liszt-monográfiájának néhány adatát felidézve – „Moszkvától Gibraltárig, Edinburgh-tól Konstantinápolyig bejárja egész Európát”. Zongorahangversenyeit mindenütt a tiszteletére rendezett különféle ünneplő ceremóniák kísérik, a legnagyobb elismeréssel övezve, miként szülőföldjén is, ahol díszpolgárrá avatják, babérkoszorút helyeznek fejére tiszteletére előadják Erkel *Hunyadi László* című operáját, a magyar nemességet szimbolizáló díszkarddal övezik fel és Barabás Miklóssal megfestetik portróját.⁴

Barabás Miklós egyik legkiválóbb olajfestménye, Liszt Ferenc portréja 1847-re készült el, azt követően, hogy az előző évben sor került találkozósaikra Liszt májusi és október elejétől decemberig tartó itteni hangversenykörútja alatt. Barabás Liszt Ferencről készített, 132 cm magas olajfestményét ma is megcsodálhatjuk a Magyar Nemzeti Múzeumban. A festmény kompozíciója egyszerű, Liszt alakját mives faragásokkal díszített zongorájára támaszkodva, mögötte a kottafüzettel ábrázolja. A billentyűk és a kottafüzet tört fehérsége Liszt ruházatának hófehér ingjére rímelve köti össze e tárgyakkal kezét és arcát, kiemelve nyugodt és egyben elszántságot tükröző arcvonásait. Kevés színnel, inkább színharmóniára törekedve jeleníti meg a fiatal Liszt Ferenc büszkeséget és magabiztosságot sugalló alakját. Barabás, a hajdani klasszicista iskola neveltje, nem egy idealizált, hanem egy festői és emberábrázolási szempontból is, a realizmus felé mutató remekművet alkotott.

⁴ Hamburger Klára: *Liszt*. Budapest, Gondolat, 1980, 93-97., 114-117.

Barabás Miklós: *Liszt Ferenc portréja* (1847, olaj, Magyar Nemzeti Múzeum)

Csaknem negyven év múlva, Liszt halálának évében készült el Munkácsy Mihály (1844–1900) olajfestménye. Barátságuk korábban szövődött. Ennek egyik zenetörténeti dokumentuma az az esemény, miszerint 1882 elején Liszt Ferenc Rómából hazatérve február 25-én, Munkácsy Mihály tiszteletére, a Pesti Vigadóban rendezett hangversenyén a „szikár, érdes, disszonáns hangzású”⁵ 16. *Magyar rapszódia*ját játszotta el, melyet a már világhírű, általa is sokra becsült festőművésznek ajánlott, ezt megelőző héten pedig a zeneakadémiai lakosztályában fogadta a házaspárt. Munkácsy viszonzásul meghívta Lisztet párizsi műtermébe, hogy megfesse arcképét.

Munkácsy Mihály: *Önarckép* (1881, olaj, Magyar Nemzeti Galéria)

⁵ Vö. Hamburger Klára: *Liszt*. Budapest, Gondolat, 1980, 323.

Vö. Hamburger Klára: *Liszt kalauz*. Zeneműkiadó, Budapest, 1986, 349., 352.

Közbevetőleg megjegyzem, a romantika művészei kölcsönös tiszteletüket ilyen vagy hasonló módon fejezték ki, ennek egyik példáját már említettem Vörösmarty ódája és Liszt szimfonikus költeménye vonatkozásában. Költészet és zene ilyenén kapcsolódási pontja mellett két hasonló eseményt említhetünk, a zene és a kép kölcsönös ihletettsége is utalva. 1866-ban Liszt *Dante szimfóniájának* római bemutatója után Párizsba utazott és Gustav Doré neves festő és grafikus estélyén május 11-én adta elő a darab négykezes zongoraváltozatát, Saint-Saëns közreműködésével, hatalmas sikerrel. Doré ezután készítette el *Dante és Vegilius a Pokol kapujában* című akvarelljét, melyet Lisztnek ajánlott és ajándékozott. A műalkotáson Doré a *Dante szimfónia* általi ihletettségét is szignálta, a „Liszt abbé szimfóniája után” („a l’abbé Liszt hommage affectueux de son admirateur Gve Doré”) mondatot írta rá.⁶

Gustav Doré: *Dante és Vegilius a Pokol kapujában* (1866, rajz fedőfestéssel, Szépművészeti Múzeum)

Lisztet hosszú évek barátsága és kölcsönös szellemi inspiráció kötötte Munkácsy mellett egy másik honfitársához is, a cári udvari festő Zichy Mihályhoz (1827 – 1906). Zichy 1874-ben – ideiglenesnek bizonyulón – elbocsátását kérte a cári udvartól és öt évig Párizsban élt, így sok közös ismerőse és barátja volt Munkácsyval is, mint Doré és Liszt. Zichy 1881-ben Bécsben járva egy grafikájával – „*A zene végig kísér a bölcsőtől a sírig*” cíművel – fejezte ki tiszteletét Liszt Ferenc iránt, aki legkisebb lányát, Zsófiát tanította.

⁶ Kaposy Veronika: *Gustave Doré rajzai a Szépművészeti Múzeumban*. In: *A Szépművészeti Múzeum közleményei* 83. Szerk.: Tátrai Vilmos. Budapest, 1995, 147-148.

Zichy Mihály: „A zene végig kísér a bölcsőtől a sírig” (1881, grafika, MTA)

Liszt Ferenc így írt válaszlevelében Zichynek: „Felséges ajándékot adott ön nekem. A zene génuszáról szóló rajza, »A bölcsőtől a sírig« egy csodálatos szimfonikus költemény. Próbálom megzenésíteni és azt Önnek ajánlom majd. Fogadja szívből jövő mély tiszteletemet. Liszt F. Bécs 1881. ápr. 12.”⁷ Így született meg Liszt utolsó, 1881/82-ben komponált 13. szimfonikus költeménye, „A bölcsőtől a sírig” című (jegyzékszám S.107), melynek stílusa, Hamburger Klára szavaival: „a legkésőbbi, a legmodernebb, legérdekesebb Liszt-műveké”.⁸ A háromtételes szimfonikus költemény partitúrája 1883-ban jelent meg, ajánlása Zichy Mihálynak szólt.

Liszt Ferenc többször is meglátogatta Munkácsyt párizsi műtermében és lakásában. Munkácsy Mihály és Liszt Ferenc barátságát Zichy Mihály egyik levelében, lényegre törően utalva művészsorsuk hasonlóságára, így foglalta össze: „Munkácsy = Liszt.” Liszt Ferenc 1886. márciusi párizsi ünneplését Munkácsy felesége, Cécile szervezte meg, aki március 22-én adott estélyt a zeneszerző tiszteletére, majd másnap elkészült a március 23-ra datált Munkácsy-grafika Lisztről.

⁷ A levelet idézi Fenyves Mária. Fenyves Mária Annunziata: „A bölcsőtől a sírig”. (Zichy Mihály és Liszt Ferenc emlékére). Parlando, 2017. 6. szám. Online: https://www.parlando.hu/2017/2017-6/Fenyves_Maria_Annunziata-Zichy.htm (Letöltés: 2021. június 20.)

⁸ Hamburger Klára: *Liszt kalauz*. Zeneműkiadó, Budapest, 1986, 77.

Munkácsy Mihály: *Liszt Ferenc portré* (1886. március 23. grafika)

Három nappal később, mely eseményen a Munkácsy házaspár is jelen volt, március 25-én mutatták be a párizsi Saint Eustach-templomban Liszt Ferenc *Esztergomi miséjét*, melynek bemutatójával Liszt elégedett volt,⁹ eltérően a 20 évvel korábbi bemutatótól. Július elején Liszt Luxemburgba, Colpachba utazott Munkácsyhoz.¹⁰ Valószínűsíthetőnek vélem, hogy ekkor születhetett meg egy másik, szintén 1886-ra datált Munkácsy tus-grafika Lisztről, mely a hasonlóság alapján arckép-vázlatnak tekinthető a készülő nagyméretű olajfestményhez. Július 19-én Brüsszelben Liszt még egy utolsó nagy koncertet adott és két héttel később, e hónap végén, július 31-én hunyt el. Munkácsy olajfestményét csak ez év végére fejezte be.

Munkácsy Mihály: *Liszt Ferenc* (1886. grafika)

⁹ Uo. 88.

¹⁰ Hamburger Klára: *Liszt*. Budapest, Gondolat, 1980, 385.

Munkácsy *Liszt Ferenc portréja* egyike azon realista olajfestményeinek, mely alapján a 19. század legnagyobb arcképfestői között tartja számon a művészet története. Liszt zeneművészeti alkotásai autentikus lenyomatai személyiségének, érzelmeinek és szellemiségének, mégis a festészet képes megőrizni az alkotásokhoz tartozó ember arcát és a tekintetét. Ahogy Barabás Miklós a fiatal Liszt ábrázolásán, úgy Munkácsy is a csaknem négy évtizeddel későbbi festményén a zeneművész arcát és a kezeit hangsúlyozta. S míg Barabásnál számottevő a ruházat és a zongora finoman kimunkált, részletező ábrázolása, addig Munkácsy Liszt környezetét csak homályosan sejteti a sötéten mélyülő háttérrel, ahogy azt is csak sejthetjük, hogy a méltóságteljesen ülő Liszt abbéruhát visel. Ismert, hogy Liszt 1865-ben felvette a négy alsó papi rendfokozatot és abbé lett. Mindkét festő félprofilból és fénylő homlokkal jeleníti meg a szemlélő számára Liszt arcának jellegzetes vonásait, Barabás ecsetje nyomán enyhén mosolyogva, ám annál elszántabban és magabiztosabban a jövőbe tekintve, míg Munkácsy ecsetvonásai nyomán Liszt arca egyszerre sugall büszkeséget és keserűséget, keménységet és valamifajta merengő aggodást, tekintete pedig talányos, a küldetéstudat, a rezignáltság és az elmélyültség keveréke.

Munkácsy Mihály: *Liszt Ferenc portréja* (1886, olaj, Magyar Nemzeti Galéria)

Stróbl Alajos (1856–1926) kiváló szobrászművész, jelentősen gyarapította Ferenczy István által megalapozott, nemzeti nagyjaink szobor-panteonját. Liszt Ferenc utolsó négy évében gyakran ült modellt a fiatal szobrásznak. A Régi Zeneakadémia épületében volt a Liszt-lakosztály (ma a Liszt Ferenc Emlékmúzeum), ahol tanított is, és ugyanezen épület harmadik emeletén bérelt akkoriban műtermet Stróbl Alajos, ahol Liszt gyakorta örömmel beszélgetett vele modellülés közben és néha az ott lévő harmóniumon improvizált is.

A Liszt Ferenc Emlékmúzeum 2015-ben egy különleges tárlatot, „*Képzőművészek Liszt életében*” címmel és témában rendezett, a Szépművészeti Múzeum, a Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményéből származó műalkotásokkal, melyen Stróbl Alajos alkotásai kiemelt szerepet kaptak. Liszt alakjának Stróbl-féle lenyomataival szinte minden helységben találkozhattunk. Például a Liszt Ferenc Emlékmúzeum bejáratával szemközt rögtön egy hatalmas olajfestmény fogadta a belépőt, melyen Stróbl éppen Liszt szobrán dolgozik.

Temple János: *Stróbl Alajos munka közben.* (1880-as évek, olaj, Szépművészeti Múzeum)

A háló-dolgozó szobában Liszt jobb kezéről készült bronzformát tekinthettük meg 1884-ből, mely a legendákkal szemben tanúsítja, hogy nem volt szokatlanul nagy keze.

Stróbl Alajos: *Liszt Ferenc jobb kezének mása* (1884, bronz, szürke márvány talapzaton, Budapest VI., Liszt Ferenc Emlékmúzeum)

A szalonban kapott helyet az 1883-ban készült mellszobor is. Megjegyzem, ezt követően Stróbl carrarai márványból is elkészítette a Liszt-mellszobrot, melyet csaknem fél évszázad múltán Szegeden állítottak fel 1930. októberében, a szegedi Nemzeti Emlékcsarnokban, a Dóm tér nyugati árkádjai alatt.

Stróbl Alajos: Liszt mellszobra (1833
bronzozott gipsz, Budapest VI., Liszt Ferenc
Emlékmúzeum)

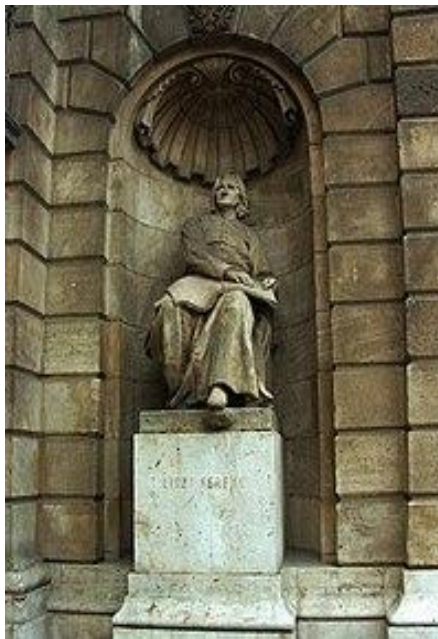
Stróbl Alajos: *Liszt Ferencz* (1883, márvány,
Szeged, Nemzeti Emlékcarnok)

Szintén a szalonban látható Stróbl Alajos 1883-ban, bronzzal bevont gipszből készült Liszt Ferenc ülőszobrának kicsinyített mása, mivel a szobrász több, különböző nagyságú változatot is formázott az előző évben elkészült operaházi Liszt-szoborról, melyet Erkel Ferenc hasonlóan kivitelezett szobrával együtt végül 1885-ben állítottak fel az Andrássy úti Operaház főbejárata melletti falfülkékben. Ezekről a szobrokról Liszt így írt egyik levelében, élettársának, Carolyne von Sayn-Wittgensteinnek, 1883. február 4-én: „S íme most egy ifjú, nagyon tehetséges szobrász – Strobl nevű – hozzákezd a mellszobromhoz, miután múlt télen nagy ülőszobrot mintázott rólam, melyet márványban kiviteleznek és a magyar operák leghíresebb komponistája, Erkel Ferenc szobrához párdarabként helyezik el. Erkel a Hunyadi, a Bánk bán stb. szerzője, amelyeket itt száz meg százszor adtak, de sohasem lépték át Magyarország határait. A két szobrot az új nagy színház előtt helyezik el a Sugárúton. A király öfelsége rendelte el ennek a színháznak a megnyitását, amelyet a következő [18]84-es év októberére vagy novemberére fejeznek be.”¹¹

¹¹ Vö. *Liszt Ferenc válogatott írásai*. Válogatta, fordította, kísérő tanulmányokkal és jegyzetekkel ellátta Hankiss János. Zeneműkiadó Vállalat, Budapest, 1959. II. 767–768.

Stróbl Alajos: *Liszt Ferenc ülőszobrának kicsinyített mása* (1883, bronzzal bevont gipsz - Liszt Ferenc Emlékmúzeum)

Stróbl Alajos: *Liszt Ferenc* (1885, mészkő, Budapest VI., Magyar Állami Operaház)

Strobl Alajos monumentális Liszt ülő bronzszobra 1907-től volt látható a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, a modern új Zeneakadémia épületének homlokzatán: „A reverendát viselő zeneszerző megformálásával Strobl mintegy Liszt apoteózisát alkotta meg: a bejárat fölött trónoló Lisztet a zene pápájaként ábrázolta.”¹²

A jelenkori képzőművészet Liszt Ferenc emlékezetét őrző, kanonizálódott alkotásaiból néhány jelentősebbnek bizonyulót emelek ki a továbbiakban, jobbra a Liszt életműve kontextusához kötötten. Pécs és Esztergom nevét, évtizednyi eltéréssel, Liszt ugyanazon művészi, alkotói szándéka, az egyházzene megújítása köti össze az életműben. Liszt 1846. október végén Scitovszky János pécsi püspök meghívására Pécsre látogatott, két nagy sikerű koncertet adva az akkori pécsi színházban. Az első koncertről, melyen a hallgatóság soraiban az 1848-as forradalom, majd szabadságharc két vezetője is ott ült, Batthyány Lajos és Perczel Mór, így írt az Életképek napilap 1846. november 7-ei száma: „Hét órakor adá első hangversenyét a csinosan elkészített és a német feliratokat magyarral felcserélt városi színházban. Felesleges volt mondani, hogy számíthatatlan éljen és kihívás, főleg a magyar daloknál koszorúza Liszt isteni játékát, s élénken tanúsítja műértelmét a roppant nagy számmal s távoli vidékről is egybegyűlt közönségnek, (...)” Ahogy Liszt minden magyarországi hangversenyét, a pécsit is a Rákóczi-indulóval koronázta meg, kiváltva azt a hatást, melyről Vahot Imre, a korszak neves lapszerkesztője, a Pesti Divatlap kiadója, így ír orgánumának 1846. 14. számában: „Óh, az a Rákóczi-induló Liszt Ferentől előadva! Mintha remeklő hangszere túlvilági hangján így szólna hozzánk: Üdvözöllek nemzetem! Mint örülök, hogy felébredtél! Indulj és haladj tovább is a szabadság pályáján kitűzött célod felé! – Rajta! rajta! Hass! mozogj! cselekedjél! – küzdj! harcolj a jó ügyért mindhalálig! Előre, óh, hazám! ha kell, véretem, éltetemet is feláldozom érted!”¹³ Két koncertjét követően október 27-én a pécsi székesegyház orgonáján félórás játékkal kápráztatta el a pécsi közönséget. A pécsi püspök búcsúebédet adott híres vendége tiszteletére, melyen a székesegyház restaurálásáról és annak avatási ünnepségéről is szó esett. Ennek kapcsán Liszt Ferenc egy bejelentéssel lepte meg vendéglátóit: a pécsi székesegyház felavatására ünnepi misét fog komponálni, és honoráriumáról lemondva, a zeneművet felajánlja a székesegyháznak.

Ennek a pécsi koncertsorozatnak emlékére avatták fel 1983-ban Varga Imre (1923–2019) életnagyságú, a fiatal Liszt Ferencet ábrázoló

¹²Strobl Alajos és Liszt Ferenc kapcsolatát Peternák Anna foglalta össze. Peternák Anna: *Liszt-variációk a Régi Zeneakadémián – Strobl Alajos és Liszt Ferenc*. Artmagazin, 2015. (április) 73. sz., 28-32.

¹³Vahot Imre sorait idézi Hamburger Klára. Hamburger Klára: *Liszt*. Budapest, Gondolat, 1980, 110.

szoborkompozícióját, melyen a zeneművész a Püspöki Palota erkélyének korlátjára támaszkodik, mintha éppen most érkezett volna meg az épületnek arra a részére, ahol 1846. októberében Scitovszky János püspök vendégeként megszállt. Felbukkanó alakja az erkélyről kihajolva, a pécsi székesegyház felé néz, a helyi legenda szerint azért, hogy hallja a bazilika harangjainak a játékát és ihletett merítsen belőlük.

Varga Imre: *Liszt Ferenc* (krómacél, hegesztett réz, 1983, Pécs, Püspöki Palota)

A pécsi székesegyház restaurálása elhúzódott, 1850-ben Scitovszky János pécsi püspök pedig Magyarország hercegprímása lett, Esztergomba helyezve át székhelyét, aki a székesegyház újjászentelési ünnepségére Lisztet kérte fel egy ünnepi mise komponálására, akit lelkesített a gondolat, hogy új egyházi zenét írhat. Az „*Esztergomi mise*” gondolata ugyan Pécsen született, ám csaknem egy évtized múlva, az esztergomi bazilika 1856. augusztus 31-i felszentelési ünnepsége révén valósult meg – az 1855-ben Weimarban komponált – az egyházzene megreformálni szándékozó zenemű, jónéhány hazai intrikát leküzdve.¹⁴ Liszt, ahogy erről Wagnernek szóló, 1855. május 2-ai levelében beszámol, néhány hét alatt fejezte be a partitúrát: „inkább *imádkoztam* a művet, mintsem *komponáltam*.”¹⁵ Majd 1855. június 3-án kelt levelében így ír művészi

¹⁴ Vö. Baróti István: *Liszt Ferenc: Missa Solennis (Esztergomi mise) előadásának körülményei a dokumentumok és a zenemű partitúrája alapján*. In: *Lux Pannoniae Esztergom, az ezeréves kulturális metropolis konferencia 2000. június 15-16-17*. Esztergom, 2001, 293-306. Online:

https://library.hungaricana.hu/hu/view/SZAK_BALA_Sk_05_Lux/?pg=294&layout=s

¹⁵ *Liszt Ferenc válogatott levelei (1824–1861)*. Válogatta és jegyzetekkel ellátta Eckhardt Mária. Zeneműkiadó, Budapest, 1989, 175.

szándékáról az esztergomi hercegprímásnak: „Szerintem a művészetnek csak akkor van jogosultsága a templomban, ha az *imádságot* a maga teljes alázatosságában, áhítatában és bensőségességében magába szívja, *szellemi-testi mivoltában* átszellemíti és megdicsőíti.”¹⁶

Esztergomban, a Pázmány Péter utca elején, a Víziváros bejáratánál áll Marosits István szobrászművész (1943*) csaknem három méter magas Liszt Ferenc szobra, melyet 1986-ban avattak fel, a zeneszerző halálának százéves évfordulójára. A beton, bronz, bazalt és krómacél felhasználásával készült monumentális szobor talapzatának szimbolikussága Liszt Ferenc géniuszát és zenéjének világsikerét jelképezi, míg a szoboralak a weimari korszak zeneszerzőjét, az *Esztergomi mise* alkotóját, arcát és kezét realisztikusan eleveníti meg.

Marosits István: *Liszt Ferenc* (bazalt, beton, krómacél, bronz, 1986, Esztergom)

Budapesten Márton László (1925–2008) szobrászművész jónéhány, a városképet is meghatározó köztéri alkotását fellelhetjük, mint például egyik utolsó alkotását, *Babits Mihály* (2008) szobrát a Vérmezőn, kifejezve a kalapját és botját fogó, másik kezével gesztikuláló költő mondani akarásának tragikusságát, hiszen a zsebébe rejtett *Beszélgetőfüzetek* már jelzi, hogy betegsége miatt ekkor már csak írásban tudott kommunikálni környezetével. Hasonlóan meghatározó látványt nyújt Márton László a *Dunánál* című, életnagyságú József Attila szobra (1980). A Kossuth téri Dunaparton ülő költő mélyen elmerül gondolataiban, aszketikus alakjának szikársága, keménysége kontrasztot képez kezeinek ernyedtségével, jelezve művészsorsának feloldhatatlannak bizonyuló ambivalenciáit. Márton László bronzból készült

¹⁶ Uo. 177.

Liszt Ferenc szobrát 1986-ban avatták fel a zeneművész nevét viselő téren, melynek építészeti háttérét Finta József építész és ifjabb Szlávics László szobrász- és iparművész tervezték. Lisztet, a zongoravirtuózt jeleníti meg, játékának dinamikussága – lobogó hajával és kezeinek felnagyított aránytalanságával jelzetten – ugyan ellenpontosodik ülő helyzetének statikusságával, ám ez mégis egy egységet képez, Liszt zenéjének maradandóságát hangsúlyozva, miként az is, hogy a zongorázó virtuózt hangszere nélkül jeleníti meg, mintha azt üzenné, hogy Liszt zenéje tárgyi hordozók nélkül is él. A szobrászművész mintha olvasta volna Vahot Imre 1846-os méltatását Liszt előadó-művészetéről: „Csupa szellem tetőtől talpig, a művészet legfényesebb glóriájával övezve. (...) És ez a rendkívüli ügyesség! Mintha az egész ember csupa kéz volna, száz és száz mozgékony ujjal ellátva. Igen, ő a zeneművészet istennőjének jobbkeze.”¹⁷

Márton László: *Liszt Ferenc* (bronz, 1986, Budapest VI., Liszt Ferenc tér)

Eskulits Tamás (1947*), akkoriban a kecskeméti művésztelep neves szobrászaként Vikár Béla, Bibó István, majd Liszt Ferenc egészalakos bronz-szobrát készítette el, később pedig a „*Lisztangyal*” és a „*Kodály csodaszarvas*” című szobor-kompozícióját is. A klasszikus formákat előtérbe helyező szobrász a nehéz fémeket könnyedén, szinte légiesen alakította, melynek nyomán szobrai szinte életre kelnek, miként Liszt bronzszobra nyomán átérezhetjük a harmóniát sugalló romantikus lelkesültséget és lendületet.

¹⁷ Vahot Imre méltatását idézi Hamburger Klára. Hamburger Klára: *Liszt*. Budapest, Gondolat, 1980, 110-111.

Eskulits Tamás: *Liszt Ferenc* (1986, bronz, Kalocsa)

A kalocsai Liszt-szobor nem véletlenül áll a Főszékesegyház mellett, az érseki kastély bejáratához közel, ahhoz a helyhez, melyben a zeneművész számos alkalommal vendégeskedett. Liszt és az Erdélyből érkező Haynald Lajos püspök 1856. szeptember 1-jén, az esztergomi bazilika felszentelésének másnapján találkoztak először, ahol előző nap Liszt maga vezényelte a bazilikában *Esztergomi mise* című egyházzenei alkotásának első bemutatóját. Barátságuk Haynald római tartózkodása alatt 1862-től fokozatosan elmélyült, majd a püspök kalocsai érseksége idején, 1870-től Liszt gyakorta járt Kalocsán, és nemcsak szűkebb körben zongorázott ottlétekor, hanem néhány hangversenyt is adott, utolsó hat évében pedig szinte rendszeresen a nagyhétre érkezett és valamennyi szertartáson részt vett.¹⁸ A kalocsai érsek, miként Lisztnek, úgy Munkácsynak is a barátja volt, a *Golgota* pesti bemutatásakor beszédet is mondott, Munkácsy pedig 1884-ben megfestette Haynald Lajos arcképét is. A magyar zene- és énekművészet előmozdítására még az 1870-es években létrejött a Liszt-Egylet, melynek elnöki tisztét – Liszt személyes kérésére – Haynald kalocsai érsek töltötte be. 1886-ban Haynald Lajos a megszűnő Liszt-Egylet vagyonát Liszt-Egyleti Alapítvánnyá alakította át, melynek évi jövedelmét a szegény budapesti zenetanárok segélyezésére és a zeneművészeti tanulók ösztöndíjazására fordították. 1886. július 7-én írta alá Haynald Lajos Colpachban, a Munkácsy-kastélyban a dokumentumot, Liszt Ferenc és

¹⁸ Lakatos Andor: *Liszt Ferenc és Haynald Lajos – egy 19. századi barátság emlékei Kalocsán*. Magyar Egyháztörténeti vázlatok, 2011. 1-2. sz., 91-102.

Munkácsy Mihály pedig tanúként ellenjegyezték. Liszt és Haynald ekkor találkoztak utoljára. A zeneművész élete utolsó heteiben is a magyar zeneművészet gondozásán fáradozott.

A kecskeméti születésű Orosz István (1951*), a Nemzet Művésze címmel kitüntetett Kossuth-díjas grafikusművész és az MMA tagja, animációs-filmrendező és író, 1990-ben fejezte be a *Rejtett arcok* című grafika-sorozatát, melyben egy Liszt Ferencről készült grafika is látható. Grafikai többsége anamorfotikus. Rajzai kultúr-, irodalom-, vagy művészettörténeti utalásokkal, rétegekkel telítettek, mégis egységet képeznek a rétegek mögött rejtőző arcok életművével. *Rejtett arcok* sorozatának jellemző grafikai stílusa a 19. századi metszetek technikáján alapul, másrésről a reneszánsz művész, Giuseppe Archiboldot idézi fel, aki a fák gyökereiből, és növényekből építette fel fejformáit. E sorozatában két zeneművész is helyet kapott, e két stílusjegyet hordozva: Liszt Ferenc mellett Mozart. Orosz István Liszt-grafikája a *TivoLiszt* címet kapta, Tivoli és Liszt nevét összezsúszhatta, utalva a grafika témájára és formai megoldására is, mely erre az átfedésre, egyúttal a nevezetes hely és a zeneművész közötti kapcsolódásra utal. A Róma környéki Tivoli kertje, a szökőkutak és vízesések között álló 16. századi építészet reneszánsz remekműve, a Villa d' Este több művészt is inspirált, többek közt Salvador Dalit, miként Liszt Ferencet is, aki rendszeresen vendégeskedett itt. A múlt század második felében került a villa Gustav Hohenlohe bíboros (Wittgenstein hercegné vejének fivére) tulajdonába, akivel Liszt jó barátságban volt és akitől a tonzúrárt nyerte. A bíboros 1864-től szinte évente hosszabb-rövidebb időre meghívta Lisztet, akit inspirált a gyönyörű környezet, a hatalmas, több száz éves fák. 1877 őszén két komor darabot, egy-egy siratót ugyanazon a címen, *Villa d'Este ciprusai* címen komponált. A *Villa d'Este szökőkútjai* című darabját szintén 1877-ben itt komponálta, mely kivételesen derűs folt a kései művek között. A zenetörténet ezt tartja egy olyan impresszionista zeneműnek, mely ugyanakkor már az expresszionizmus felé is mutat.¹⁹

TivoLiszt grafika felső harmadában a reneszánsz villa ágas-bogas fái által körbefonva a homlokzat látható, alatta a ritmikusan ismétlődő boltívek a bejárati ajtóhoz vezetnek a tekintetet, melyet kagylószerű boltíves berakás díszít, és amelyhez egy kölépcső vezet a kép alsó harmadában. A lépcső előterében kétoldalt antik szobortorzók állnak, a grafika legalján pedig a fűben egy súlyos kőtábla fekszik, rajta latinul az épület neve. A villa épületét mintha magába olvasztaná természeti környezete, a hatalmas fák ágai, indái. Mindez egyrésről háttér a homlokzatra vetülő, az ég felé tekintő Liszt-archoz, másrésről egyes részei a portré alkotóelemei is, mivel az arcvonásokat az épület külső architektúrájának elemei valamint a fák, a vastag indák vonalai együttesen

¹⁹ Vö. Hamburger Klára: *Liszt kalauz*. Zeneműkiadó, Budapest, 1986, 325-333.

rajzolják szemünk elé, így érve el azt a vizuális hatást, hogy Liszt arca szinte lebeg a villa homlokzata és az azt körbefonó természeti környezet felett. A bravúros rajzon az előtérben lévő szobrok és az őket körülvevő facsoportok és a homlokzat feketén-fehéren látszanak, míg Liszt Ferenc arca és a bejárat kapu halvány vöröses-kékes színárnyalatával kissé kiemelkedik. A grafika egésze az ember által alkotott tárgyak, így az épület és a szobrok mulandóságát ellenpontoszza Liszt Ferenc szellemiségének, művészetének emelkedettségével, időn túliságával.

Orosz István: *TivoLiszt* (1990, grafika)

***dr. Máté Zsuzsanna szakmai életrajza:** Dr. habil. Máté Zsuzsanna esztéta és irodalmár, az SZTE JGYPK Művészeti Intézet Rajz - Művészettörténet Tanszék tanára.

Tudományos fokozatai: 1990: Dr. univ. (filozófia, JATE). 1996: CSc – a filozófiai tudomány kandidátusa (MTA Doktori Tanács). 2006: dr. habil. irodalomtudományból, esztétikából (DE).

1988-tól oktat az SZTE JGYPK-án, két évtizedig irodalomtudományi és esztétikai tantárgyakat, egy évtizede pedig a Művészeti Intézetben művészetelméleti és esztétikai kurzusokat, a karon pedig filozófiai és etikai kurzusokat tart; BA, MA és osztatlan tanárképzésben egyaránt.

2007-től a Madách Szimpózium-kötetek szerkesztője, 2012-től a Madách Irodalmi Társaság alelnöke.

2014-től 2018-ig az SZTE JGYPK Művészeti, Művészetpedagógiai és Művészetközvetítő Szakkollégium alapítója és egyetemi egységvezetője.

2018-tól az SZTE JGYPK Művészetelméleti és Művészetpedagógiai Kutatócsoport alapítója és vezetője.

2007-től az SZTE Málnási Bartók György Filozófia Doktori Iskolája törzstagja és témavezetője. Két védett doktorandusza van (az egyik társ-témavezetésben) valamint

jelenleg egy doktorandusz témavezetője. Doktori cselekmények résztvevője nyolc alkalommal volt, opponensként és bizottsági tagként az MTA akadémiai doktori, a PhD- és a habilitációs védéseken.

2011-től Magyar Tudományos Akadémia köztestületi tagja.

2020-tól a Magyar Művészeti Akadémia köztestületi tagja.

Kutatási területei: kultúr- és művészetfilozófia és az esztétika története; a filozófia, az irodalom és a művészet kapcsolata; összehasonlító művészetelmélet; a vizuális kultúra. Tudományos közleményei összesítve: eddig tizenegy monografikus, illetve szakkönyve jelent meg, valamennyi magyar nyelvű esztétikatörténeti, művészetfilozófiai, irodalomtudományi, valamint egy angol nyelvű összehasonlító művészetelméleti könyve olvasható az OSZK.MEK-en, digitalizált formában. Emellett 16 tanulmánykötetet szerkesztett; összes tudományos közleménye 242; több mint 60 előadást tartott hazai és nemzetközi konferenciákon; publikációira összesítve 293 független hivatkozása van. Hirsch-indexe: kilenc. MTMT azonosítója: 10014040.

Tudományos díjai:

2010-ben Madách Imre Díjat kapott Madách-kutatásai és könyvei elismeréseként.

2020-ban a Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti Tagozatának Cs. Szabó László Díját kapta meg művészetelméleti és esztétikai tudományos tevékenységének elismeréseként.